

godstog i årene under depressionen i jagten på arbejde og et nyt og bedre liv. Jo tættere vi kommer på det 21. århundrede, jo mere breder forfatterens utålmodighed sig med et samfund, der kalder sig verdens rigeste, men hvor 16 procent af alle børn lever under fattigdomsgrænsen, og som er blandt de lande med den højeste spædbørnsdødelighed i den vestlige verden.

I Mintz' fremstilling er det imidlertid ikke altid lige klart, hvor barndommen slutter, og ungdommen begynder. Mange af Mintz' kilder – og hele afsnit faktisk – handler mere om unge end om børn, f.eks. hans behandling af børnesoldater under borgerkrigen, 1920'ernes seksuelle revolution, hvor dating og petting blev fast inventar i ungdomsvokabulariet, eller 1960'ernes ungdomsoprør. Det havde således givet bedre mening, hvis bogen havde heddet *History of Childhood and Youth*, og Mintz havde gjort en større pointe ud af de to livsfasers indbyrdes forbundethed. Et andet problem drejer sig om informationsmængden. I løbet af de ca. 400 år bogen dækker, er der sket meget med barndommens og ungdommens historie, og skal det hele med – som Mintz synes at mene – siger det sig selv, at det ikke kan blive lige analytisk alt sammen.

Fremstillingen mister således noget i skarphed, efterhånden som empirien hober sig op, og man kunne nok have ønsket sig en højere grad af selektion, således at hovedpointerne havde stået klarere, og de røde tråde, der forbinder barndomshistoriens forskellige kapitler, havde været mere synlige for læseren. Videnskabeliggørelsen af barndommen i slutningen af det 19. århundrede følges f.eks. ikke videre op igennem det 20. århundrede. Det samme gør sig gældende med skolen, der hovedsageligt behandles i bisætninger, ligesom de demografiske forandringer – med stadig ældre forældre og stadig færre børn – heller ikke følges helt til dørs.

Denne kritik viser kun, at barndommens historie fortsat er en udfordring og endnu ikke har fundet sin endelige fortælling, heldigvis. Steven Mintz' bud hører, kritikken til trods, til blandt de bedste i genren. Bogen er forsynet med et udmærket index og nogle meget sigende billeder.

Ning de Coninck-Smith

EDITH MANDRUP RØNN OG INGER HARTBY (red.): Det forrykte menneske. Den psykisk syge i historien ca. 1830-1980. Ebeltoft 2006, Skippershoved. 351 sider. 248 kr.

Psykiatriens historie har i mange år været et underbelyst område af danmarkshistorien. Emnet tiltrak ikke historikere, og opgaven med at skil-

dre psykiatriens udvikling blev i en lang periode varetaget af psykiaterne selv. Det resulterede i forskellige spredte publikationer, hovedsagelig om de enkelte hospitalers historie og fremtrædende psykiatere. Den første – og i mange år eneste – samlede fremstilling af emnet, *Sindssygevæsenets Udvikling i Danmark* (1915), blev skrevet af psykiateren Hjalmar Helweg, der senere blev professor i psykiatri ved Rigshospitalet. Hjalmar Helwegs bog fokuserede på grundlæggelsen af psykiatrien i midten af 1850'erne, hvor de første statslige sindssygehospitaler blev bygget. Det var for Helweg en historie om humanitære tiltag og store forbedringer for de sindslidende. Helwegs version af historien blev videreført i forskellige publikationer skrevet af psykiatere og ansatte ved de psykiatriske hospitaler. Der var som regel tale om bøger, der blev udgivet i forbindelse med institutionernes jubilæer.

Et modspil til lægernes historier om fremskridt og udvikling begyndte først at vise sig i Danmark i løbet af 1970'erne og 1980'erne. I den nye litteratur blev psykiatrien i stedet set som udtryk for social kontrol og disciplinering. Psykiatriens udvikling var ikke en fortælling om humanitære reformer, men om en ny form for magtudøvelse, mente kritikerne. Flere af disse kritiske fremstillinger, herunder Anders Kelstrups bredt anlagte bog, *Galskab, Psykiatri, Galebevægelse* (1983), udsprang af periodens antipsykiatriske debat og var inspireret af teoretikere som Michel Foucault, R.D. Laing, Erving Goffman og Thomas Szasz. Ud over revurderingen af det humanitære aspekt ved psykiatrien havde den nye litteratur især fokus på datidens psykiatriske debatter og oprørske patienter som forfatteren Amalie Skram og hendes konflikt med overlægen Knud Pontoppidan på Kommunehospitalets psykiatriske afdeling i 1890'erne. Studierne omhandlede enkeltsager, men indeholdt – ligesom de foregående fremstillinger – ikke omfattende studier af de psykiatriske patienters historie. Det var også kendetegnende for både lægernes psykiatrihistorie og den senere kritiske tradition, at de ikke foretog systematiske analyser af 1800-tallet og 1900-tallets kildemateriale som patientjournaler og andre arkivalier fra de psykiatriske hospitaler.

Disse mangler søger antologien *Det forrykte menneske* gennem 14 forskellige bidrag at råde bod på. Bogen repræsenterer ifølge redaktørerne Edith Mandrup Rønn og Inger Hartby en »tredje måde at håndtere den psykisk syges historie på« ved at »tage udgangspunkt enten i den psykisk syge og hans eller hendes samliv med omgivelserne i familien, på hospitalet, i samfundet, eller i de statslige og samfundsmæssige foranstaltninger, der på det givne tidspunkt skulle medvirke til, at den psykisk syge blev til mindst mulig gene for samfundet og sig selv«. De for-

skellige kapitler søger således at anlægge »et helhedsperspektiv på patientens situation og oplevelser af marginalisering i forhold til de fleste andre«. Perspektivet kaldes »kulturhistorisk« i modsætning til den almindelige psykiatrihistorie, der har været præget af spørgsmål om »diagnoser, behandlinger og foregangsmænd« (citerer fra s. 8). I den brede kulturhistoriske tilgang til psykiatrien lægges der også vægt på at inddrage nye typer af kildemateriale som patientjournaler fra det psykiatriske system. Det resulterer i flere interessante kapitler med nye perspektiver på psykiatriens historie, men også i forskellige problemer.

Bogen er struktureret i tre tematiske dele. Første del omfatter »Den psykisk syge i historien« og indeholder brede beskrivelser af psykiatrien samt metodiske og teoretiske diskussioner om kildemateriale og historieskrivning. Anden del, »Hospital og fængsel«, fokuserer på institutionernes historie og rummer analyser af både psykiatriske statshospitaler, privathospitaler og de sindslidende i fængslerne. Sidste del af bogen er viet et mikroperspektiv i form af »patienternes livshistorie«, hvor enkelte kvindelige patienters historie beskrives og diskuteres. Kapitlerne er skrevet af et bredt spektrum af forskere med forskellig faglig baggrund: etnologi, historie, pædagogik, idehistorie eller praktisk arbejde med psykiatri. Det medfører forskellige vinkler på og holdninger til emnet, og det er ikke umiddelbart nogen skade til, når det drejer sig om et komplekst område, som i høj grad har været præget af divergerende meninger.

Bogen kommer vidt omkring både periode- og emnemæssigt. I kapitlerne beskrives centrale forhold som grundlæggelsen af psykiatrien som et lægevidenskabeligt speciale i 1800-tallet, den tidlige kritik af psykiatrien i 1890'erne og diagnoser som fængselspsykose og neurose. Nyt stof inden for dansk psykiatrihistorie findes især i Peter Fransens kapitel »Den arkivalske virkelighed«, der indeholder en første gennemgang af Landsarkivet for Fyns psykiatriske arkiver. For nye forskere i psykiatrihistorien er der her gode informationer at hente til det konkrete arbejde med psykiatriske hospitalsarkiver. Også Birgit Kirkebæks kapitel »Symptomatologi, metodologisk undersøgelse og diagnostik« rummer interessante overvejelser og analysemetoder til historiske studier af patientjournaler. I forhold til den tidligere psykiatrihistoriske litteratur er der også nye ting i Maiken Rude Nørups artikel om »Sindssygehospitalet ved Middelfart«, der hører til de mindre omtalte hospitaler, og Egon Petersens kapitel om »Sindssygehospitalet i Augustenborg«, som heller ikke tidligere har fået meget plads i historiebøgerne. Andre kapitler trækker i højere grad på tidligere bøger og mere kendte emner som

hospitalet i Viborg, Kolonien Filadelfia og det danske fængselsvæsen. Et af kapitlerne om patienternes livshistorie, »Verden er ikke for et Guds barn at være i«, har tidligere været optrykt i *Bibliotek for Læger* (198, 1, 2006).

Den kulturhistoriske tilgang til psykiatrien i *Det forrykte menneske* repræsenterer en væsentlig indfaldsvinkel til emnet, men det er dog et spørgsmål, om modsætningen til den eksisterende litteratur inden for området kan stilles så skarpt op. I bogens indledning og det efterfølgende teoretiske kapitel, »Forrykthed i fornuftens felt«, præsenteres et markant skel mellem »psykiatrihistorie« og bogens »kulturhistorie«, der – som nævnt – har udgangspunkt i patienterne. Psykiatrihistoriens snævre fokus eksemplificeres med Edward Shorters *A History of Psychiatry* (1997), som er en af de få udenlandske psykiatrihistoriske bøger, der er blevet oversat til dansk (Munksgaard 2001). Edward Shorters bog handler rigtignok ikke meget om patienterne, men der er generelt ikke mangel på internationale psykiatrihistoriske bøger om dette emne. Som det beskrives i den store bog om psykiatriens historiografi, *Discovering the History of Psychiatry* (1994), redigeret af Roy Porter m.fl., har psykiatrihistorien været præget af konkurrerende retninger. I denne forbindelse har social- og kulturhistoriske tilgange været en central del af forskningen siden 1980'erne, hvor man ligesom i andre dele af medicinhistorien har forsøgt at skrive »history from below«. Der er i de senere år udgivet en stor mængde psykiatrihistorisk litteratur, der har udgangspunkt i patientjournaler, og som beskriver både patienter, hospitaler, familien og det omgivende samfunds rolle. En del af de nyere bidrag er bl.a. samlet i Roy Porter og David Wright (red.): *The Confinement of the Insane. International Perspectives 1800-1965* (2003).

Inspiration fra disse internationale psykiatrihistoriske studier kunne have styrket nogle af kapitlerne i *Det forrykte menneske*. Det havde især været interessant, hvis der i kapitlerne om de enkelte danske hospitaler var blevet skelet til de store britiske studier af patienterne på hospitalerne. Den danske bog indeholder i denne sammenhæng begrænsede analyser af patientjournaler. Man mangler derfor overblik over den store gruppe danskere, der kunne være indlagt på et udvalgt hospital, herunder forhold som deres sociale profil, kønsfordelingen samt familien, lægerne og de sociale myndigheders rolle ved indlæggelsen. I bogens anden del om »Hospital og fængsel« drejer kapitlerne sig ofte om andre emner som stedernes arkitektur, lægernes overvejelser om patienterne og spørgsmål om bestemte diagnosers historie. Det fjerner ofte fokus fra bogens hovedemne: »den psykisk syge i historien«.

Kapitlerne om »patienternes livshistorie« er mere i tråd med bogens

erklærede sigte. I kapitlerne er der dog indbyrdes forskelle i holdningen til det centrale kildemateriale – patientjournalen. Nogle forfattere bruger journalen til retrospektivt at stille diagnoser, mens andre ikke mener, at journalen kan bruges på denne måde. I Inger Hartbys »Nervøs på en pinlig måde«, om de grundtvigianske højskolemødres (ansvarlige for husholdnings- og omsorgsfunktioner på højskolerne) sygelighed, er der fx få kildekritiske overvejelser om de benyttede patientjournaler. Højskolemødrenes sygdomme forklares – eller diagnostiseres – kort og godt som »psykosomatiske lidelser og depressioner« (s. 245); og det nævnes, at kvinderne savnede »frihed til at bestemme over eget liv, og nogle gjorde oprør gennem sygelighed. De betalte så at sige for deres oprør med fysiske og psykiske problemer, fordi deres egne krav og forventninger til livet kom i konflikt med de behov, der var knyttet til tidens traditionelle kvinderolle og identiteten som kvinde« (s. 256). Det anvendte kildemateriale bag analysen er imidlertid ikke omfattende. Konklusionen baseres på fire korte cases om højskolekvindernes liv, der samtidig giver mulighed for andre tolkninger. I den første case synes sygehistorien således mere at handle om højskolekvinden Nanna Christiane Bojesen tragiske tab af tre sønner under en skarlagensepidemi end hendes problemer med omverdenens krav (s. 246-248).

En mere forsigtig holdning til kildematerialet findes i det efterfølgende kapitel om borgerskabsfruen »Marie Carlsens livshistorie«. I kapitlet prøver Hanne Thorup Koudal at finde årsagerne til Marie Carlsens indlæggelse, men kommer i sidste ende frem til, at patientjournalen kun giver begrænsede svar. »Desto mere jeg har læst om Maries sygdom, desto flere spørgsmål åbner der sig foran mig. Vi kommer ikke til at forstå, om sygdommen var endogen og opstod pga. degenerative forandringer på grund af sygdommen, eller om den var et resultat af Mariens livsvilkår og udholdenhed i arbejdet, og vi får aldrig at vide, om sygdommen kunne have været undgået, hvis Marie havde levet på en anden måde« (s. 277). Modsætningerne mellem kapitlerne om patienternes livshistorie illustrerer, at patientjournalerne ikke er en entydig størrelse, og at de direkte rummer tvetydige oplysninger om de indlagte. Det er således ikke uproblematisk at skrive patienternes historie ud fra patientjournalerne, der – som det i øvrigt nævnes af Birgit Kirkebæk i bogen – var præget af den journalskrivende psykiater, der udvalgte de oplysninger, som han/hun fandt relevante for journalen.

Et andet problem er, at nogle af kapitlerne i for høj grad er baseret på erindringer fra tidligere ansatte i psykiatrien. Fx er afsnit i kapitlet om Viborg Sindssygehospital farvet af hospitalsforvalter Viggo Agger-

holms erindringer fra slutningen af 1970'erne. Det er i denne forbindelse et spørgsmål, hvorvidt Aggerholm påbegyndte en større »modernisering«, som førte til, at Viborg blev et »mønsterhospital« (s. 142). I hele Aggerholms embedsperiode på Viborg fra 1926 til 1961 var hospitalet faktisk et af de allermest nedslidte og mindst moderne blandt de statslige sindssygehospitaler. I andre tilfælde giver jubilæumsskrifter og erindringer anledning til upræcise oplysninger. I forbindelse med Middelfart Sindssygehospitals historie nævnes det fx, at »opdelingen i forskellige forplejningsklasser ophørte i 1940« (s. 150). Men systemet med en førsteforplejningsklasse til velstående patienter blev først afviklet så sent som i 1956 i den statslige psykiatri. Nogle af behandlingsmetoderne, som elektrochokbehandlingen, der blev indført i begyndelsen af 1940'erne, får heller ikke den rette tidsangivelse, men dateres til 1950'erne (s. 102). De fleste forviklinger i bogen knytter sig imidlertid til hospitalernes alder. I bogens indledning karakteriseres Sindssygeanstalten i Slesvig fra 1817 fx som »kongerigets første« (s. 11). Lidt længere fremme fremhæves det, at det »første egentlige sindssygehospital var Sct. Hans i 1816« (s. 25). På side 52 bliver det derefter nævnt, at »de store moderne sindssygeanstalter« opstod i »Danmark fra og med 1852«. Normalt betegnes Sct. Hans Hospital som det første hospital til psykisk syge, da hospitalet i Slesvig også først begyndte at modtage patienter i 1820. Året 1852 markerer åbningen af det første statslige hospital, Jyske Asyl i Risskov.

En strammere redigering kunne have skabt en højere grad af ensartethed i bogen, ligesom større og mere indgående studier af bogens hovedtema – patienterne – ville have styrket bogen. Men som et første bidrag til en ny dansk historieskrivning om psykiatrien er *Det forrykte menneske* kærkommen og udfylder et hul. Bogen vil især kunne bruges af forskere, der ønsker at arbejde med 1800-tallets danske psykiatri. Mulighederne for at foretage kommende studier er også gode, når det drejer sig om perioden fra midten af 1800-tallet og frem til 1950. Som det nævnes i Peter Fransens kapitel om samlingerne hos Landsarkivet for Fyn, har man i en bekendtgørelse fra 2003 besluttet at bevare alt materiale fra hospitalerne frem til 1950. Desværre er det også blevet besluttet, at der efter 1950 og frem til 1976 skal ske »en voldsom kassation i patientjournalerne«, hvor man kun vil bevare stikprøver på 3 % af almindelige patientjournaler (s. 94). Dette indebærer, at patienternes historie efter 1950 ikke vil kunne skrives, og at centrale faser af psykiatrihistorien som introduktionen af psykofarmaka, psykoanalysens gennembrud i psykiatrien og tidlig distriktskykiatri ikke vil kunne belyses ved hjælp af den unikke kildegruppe, som patientjournalerne

udgør. Man kan kun håbe, at Statens Arkiver vil ændre holdning på dette punkt, eller at de psykiatriske hospitaler selv vil vælge at opbevare journalerne fra denne periode. Alt andet ville være en skam.

Jesper Vaczy Kragh

CLAUS FRIISBERG: Ingen over og ingen ved siden af Folketinget. Partierne kamp om forfatningen 1848-1920 I-II. Varde 2007, Vestjysk Kulturforlag. 1016 sider. 398 kr.

Claus Friisbergs doktorafhandling består af to bind på i alt 1016 sider. Det er altså en afhandling, der vejer godt til, den er også tættrykt med små bogstaver, og hvis man skulle tælle normalsider, ville den være betydelig længere.¹

I et indledende kapitel opridses problemstilling og teser, den hidtidige forskning og det benyttede kildemateriale. Herpå følger i 19 kapitler en kronologisk fremstilling af forfatningsudviklingen. Af og til brydes kronologien af Friisbergs drøftelse af mere principielle spørgsmål, der knytter sig til emnet. Afhandlingen afrundes af to kapitler med en epilog og en konklusion og perspektivering. Til sidst indeholder den en fortegnelse over det benyttede materiale, et engelsksproget resumé og – yderst prisværdigt – et personregister.

Udgangspunktet er junigrundloven af 1849. Hermed trådte det danske folk, som Friisberg skriver, ind i et efter samtidens forhold meget demokratisk politisk system. Grundloven indførte almindelig valgret til Rigsdagen, både Folke- og Landstinget, om end der var en valgbarheds-census til Landstinget. Derimod indførte den ikke lige valgret, kvinder var ikke med, og folk, der havde modtaget fattighjælp eller ikke rådede over egen husstand, var ligeledes udelukket. Så den procentdel af befolkningen, der fik stemmeret, var lille, hvilket dog ikke udelukker, at man på tidens baggrund kan betegne forfatningen som demokratisk. Den lovgivende magt blev lagt i hænderne på en rigsdag med to kamre, dvs. et førstekammer – Landstinget – og et andetkammer – Folketinget. Den udøvende magt lå hos kongen og regeringen, der også fik andel i den lovgivende magt. Det er de institutionelle aktører i afhandlingen.

Dennes gennemgående tema er kampen om parlamentarismen fra Rigsdagen begyndte sin virksomhed i 1850 til påskekrisen i 1920. Gennem hele afhandlingen relateres grundloven til den politiske udvikling,

¹ Anmeldelsen er en lettere redigeret udgave af mit indlæg som første officielle opponert ved forsvarshandlingen på Syddansk Universitet, Odense, den 23. november 2007.